

En spillemand og lægprædikant fra Skårupøre

Af *Rudolph Glarman*

For mange år siden var der på Skårup kirkegård nord for våbenhuset en høj, hvid marmorobelisk, hvor der stod: „Johan Nielsen, Indremissionær.“ Nu er den borte, og der er kun få, der kender navnet, en bekræftelse på, at „vore navne glemmes som sne, der faldt i fjor“. Men i hans bedste tid var der mange, der kendte ham både på Fyn og Langeland.

Han og hans kone havde været selvbyggere og opført deres lille hus af ler, ligesom der også var gulve af stampet ler. Johan Nielsen spillede til gilder i hjem og forsamlingshuse og var en god skaffer og altnuligmand, i stand til at klare ethvert håndværk, også som tækkemand, og han var en munter og venlig mand, som alle kunne lide. Han spillede violin sammen med Hans Mikkelsen fra Galdbjerg. Mens denne var noget indesluttet, var Hans Nielsen en rask danser, og han var altid velklædt med moderne tøj og fine sko. Han kom fra Dybmose i Svindinge sogn, og ægtefællerne traf hinanden ved et bryllupsgilde på Galdbjerg kro. Johanne Marie dansede ikke, men sad og nød hans musik. De var begge fra fattige hjem, han fra Øxendrup, hvor faderen var fæstehusmand, og hun i tjeneste hos Jens Rasmussen i Svindinge, han 26 år og hun 20.

Før brylluppet lavede han selv bord og stole, senge og skabe, kister m.m., og de klarede sig godt, da mange havde bud efter Johan Nielsen. Men ved et gilde i Hesselager blev Hans Mikkelsen borte. Han var blevet grebet af vækkelsen på Vestfyn og kommet med i de gudelige forsamlinger, som nu også blev holdt i hans hjem.

Efter en samtale mellem de to spillemænd var Johan Nielsen alt andet end godt tilpas. Han havde fået samvittighedsskrupler

over det liv, de havde levet, og nu opkom en indre kamp i ham. Ved et møde i Galdbjerg traf han Peder Larsen Skræppenborg og Anders Larsen fra Gamborg, og deres taler gjorde stærkt indtryk på ham og hans kone. De besluttede nu også at åbne deres hjem for de gudelige forsamlinger, men nu oprandt en svær tid for ægteparret. Han ville ikke spille mere, og ingen ville give ham arbejde, fordi man troede, at han var ved at gå fra forstanden.

I Skårup var den lærde amtsprovst Wedel, dr.phil. sognepræst og fra 1803 forstander for det seminarium, som han fik oprettet, men han var rationalist og regnede ikke meget med bønder og ulærde folk, som ikke engang kunne læse Biblen på hebræisk og græsk.

Johan Nielsen gik nu til provsten for at tale med ham om de forsamlinger, der var påtænkt i hans hjem. Ifølge forordningen af 13. januar 1741 skulle man have sognepræstens tilladelse til sådanne møder i private hjem, hvor der også kun måtte samles en lille flok, og hvor mænd og kvinder skulle sidde i hver sin stue.

Johan N. kom ikke til forståelse med provsten, som var og blev en ubønhørlig modstander af den slags prædikevirksomhed og talte imod dem fra prædikestolen og opildnede seminaristerne til at genere møderne, hvad de da også gjorde, ja endogså i mørke efter et møde slog nogle af deltagerne med stokke.

Men møderne (som i forordningen kaldtes konventikler) havde bredt sig på Fyn ved P. Larsen Skræppenborg og siden ved husmand Kristen Madsen på Kerteminde-egnen.

I Norge havde Hans Nielsen Hauge, der var pietist og ville modvirke rationalismen, fremkaldt en lignende vækkelse som den fynske, men han blev forfulgt som en forbryder. I min tid som sognepræst i Skødstrup ved Århus så jeg engang i en af kopibøgerne fra Vosnæsgårds birk en skrivelse, som var sendt fra politiet i Norge til birkedommerne i Jylland med efterlysning af en vis person Hans Nielsen Hauge, som sagdes at vandre om i Jylland.

Wedel var stadig imod Johan Nielsen og hans ligesindede og vægrede sig ved at komme og overvære et møde for selv at se og dømme, som forordningen også bød præsterne at gøre. Men de var for langt fra hinanden i tro og tænke måde, og dette påvirkede

også egnens befolkning i dens forhold til Johan N., så der nu fulgte en streng tid, hvor familien i sin isolation ofte måtte savne det daglige brød. En lysning indtraf dog, da proprietær Fenger på Maegård sendte bud efter Johan, for at han mod en stor betaling kunne udføre noget nødvendigt, men forsinket arbejde.

Senere besøgte Johan amtsprovsten sammen med et par venner, og Wedel lod dem nedladende komme indenfor i sit kontor, hvor han spurgte: „Hvormed kan jeg tjene jer, I gode mænd?“ Den uforfærdede Johan svarede: „Med at slå os ihjel.“ Provsten forstod ikke denne spøg og bad om en forklaring. Johan svarede, at det ikke var vanskeligt at begrunde. Provsten havde jo i en prædiken sagt, at han ville udrydde alle de hellige af sognet, og for at lette ham arbejdet, sagde Johan: „Så begynd med os“. Provsten blev ophidset over dette svar og sagde, at hans ord naturligvis ikke skulle forstås bogstaveligt. Da spurgte Johan, om Provsten havde noget imod, at de samledes og læste noget af en postille af en kendt Guds mand (de benyttede forøvrigt Grundtvigs Søndagsbog), bad en bøn og knyttede nogle ord til det, som var læst. Jo, det måtte de da nok, det kunne ingen embedsmand forbyde dem. Derefter var Johan fortrøstningsfuld og vis på, at Gud nok skulle hjælpe sine børn.

Men modstanden voksede. En morgen var alle ruderne oversmurt med snavs. En anden gang var der stoppet halm og klude i skorstenen, og om natten tog man tørv og brænde fra udhuset og kastede rundt på vejen. Selv børnene blev drillet i skolen af deres kammerater. Men der var dog også venner, som hjalp familien med brød, smør og lign. samt en skæppe rug, men den ville mølleren kun male på en søndag, men hans kone gav dem dog mel og mælk med hjem.

De blev trods alt ved med deres forsamlinger, og omsider bredte vækkelsen sig både i sognet og nabosognene.

Så kom også Langeland ind i billedet. Fra Johans hjem kunne de se over til Langeland. I Ennebølle ved Snøde står en høj gran, som endnu kan ses fra Skårupøre.

En dag forekom det Johan, at han hørte en stemme, som kaldte: Kom over til Langeland og hjælp os.

En dag kom Jens Møller fra Satrup mølle og bad Johan om at følge med til Langeland. Det gjorde han så. De roede til Tåsinge, gik tværs over øen og roede igen derfra til Rudkøbing. Derfra gik de til Barager i Longelse sogn og fik en hjertelig velkomst hos Rasmus Knudsen dér, som havde en søster i Sverup mølle på Fyn, og hun hørte til de hellige. Så blev der forsamling hos Rasmus Knudsen, og der kom mange. Nu var vækkelsen begyndt på Langeland.

Vinteren 1837–38 var der så hård og langvarig frost, at vandet mellem Fyn og Langeland frøs til. En dag kunne man fra Skårupøre skimte syv mænd, som kom gående over isen mod Fyn. Da de kom nær nok, kunne Johan se, at den ene af mændene var ejeren af Peløkkegården. De bad nu Johan om at komme over til Langeland, og han bad sin ven Hans Jørgen Nielsen fra Hjelmkilde om at tage med, og det lovede han. Næste morgen gik de ni mænd fra Skårupøre mod Langeland. Der satte de kursen mod Peløkkegården på Rifbjerg mark. Om aftenen var der møde dér, og sognepræst pastor Vind var til stede og udtrykte sin glæde over, at hans sognebørn så gerne ville høre evangeliet. Skomager Anders Jensen fra Tryggelev var med ved flere forsamlinger og bad fynboerne om at komme og tale Guds ord i hans hjem, men flere ville med, og det blev til, at fire kaner kørte til Tryggelev. Skomageren var dog ikke hjemme ved deres ankomst, men hos sognepræsten pastor Drejer, og denne viste sig at være en skarp modstander af møderne. Han ytrede, at hvis man vovede at holde forsamling, ville han garantere for, at de to mænd fra Skårupøre skulle blive arresteret efter ordre fra herredsfogeden i Rudkøbing, og sognefogeden var parat til at gøre sin pligt og anholde dem.

Johan N. talte selv siden med sognepræsten og hævdede, at det var Gud, der havde kaldet dem til Langeland. Men Drejer sagde, at det ikke nyttede noget, for folk dér i sognet var et ugudeligt folkefærd. Mødet blev dog holdt uden præsten og forløb i ro. Mange syntes at være bleven grebne af evangeliet, endogså sognefogeden, som havde tøvet med at gøre sin pligt.

Men næste morgen måtte han gøre det og køre dem til Rudkøbing, hvor de traf herredsfogeden, kammerjunkeren von Schmitt,

som var hård og overfusede den rolige Johan med voldsomme trusler. Trods Johans sagtmodige, men dristige forsvar blev de begge arresteret, skønt Johan havde fremført, at der burde gå forhør forud for fængsling. Herredsfogeden bød arrestforvareren indsætte fangerne i hver sin celle. Men ved vinduet sang Johan sådan, at folk strømmede til og undrede sig. Det var ikke fra et sådant sted, de var vant til at høre Brorsons salmer.

Men næste morgen blev de alligevel ført op i forhørssalen, hvor herredsfogeden sagde, at han ikke ville høre et eneste Guds ord af deres mund; han havde kun den verdslige lov at rette sig efter. Derefter spurgte han dem, hvad de hed, og hvorfra de kom. Dette svarede Johan på og fortalte om de syv mænd, som var kommet til dem over isen. Så ville herredsfogeden have navnene på de syv ført til protokols, og det fik han. Det var gårdmændene Rasmus Madsen, Peløkkegården og Rasmus Jørgensen, Rudkøbing Kohave, desuden smedeenkens to sønner fra Simmerbølle og Rasmus Knudsen og Gotfred Christensen, Longelse Barager.

Derefter måtte de gøre rede for, hvad de havde bedrevet, efter at de var kommet til Langeland, og de forklarede, at de havde læst en prædiken af pastor Grundtvigs Søndagsbog og sunget et par salmer. Men herredsfogeden afviste at se denne bog, som Johan ville række ham, og læste forordningen af 13. jan. 1741 for dem. Johan ytrede da, at der stod mere, end herredsfogeden havde læst. Og herredsfogeden svarede, at det kunne de være forvisset om, at der gjorde, og han skulle også nok læse det hele, for dette var ikke nogen søndagsbog, men en hverdagsbog. Johan bad da om også at få læst kancelliskrivelsen af 7. septbr. 1824, og det måtte han gøre, og den var adskilligt mildere end forordningen af 1741. Herredsfogeden lovede dem frihed, hvis de ville holde op med at prædike, men det ville Johan ikke love. Derefter spurgte herredsfogeden, om der var nogen, der ville stille kaution for fangerne, og det var der, nemlig købmand Niels Peter Nielsen fra Rudkøbing og to andre mænd. Så blev de løsladt og sad snart et andet sted ved aftensmåltidet, nemlig i Simmerbølle, hvor de også overnattede.

Det var dog påbudt, at Johan N. skulle stille for tinget hver lørdag, og det måtte han i halvandet år, men der blev holdt forsamlinger hver uge. Blandt dem, som var forstående, var provst Plesner i Humble, og bevægelsen vandt mere og mere frem. Blandt andre kendte tilhængere af bevægelsen kan nævnes den kendte politiker I. A. Hansen, født i Lindelse mølle 1861 og død på Rolighed i Tryggelev sogn 1932. Han var som skomager i Rudkøbing ivrig tilhænger af og fortaler for bevægelsen. Ved ham nåede den også siden til Slagelseegnen, hvor blandt andre lensgreve Holstein støttede forsamlingerne.

I. A. Hansen, hvis fulde navn var Ingvor Anton Hansen, havde en lang række tillidshverv, bl.a. som formand for Langelands landøkonomiske Forening og Langelands Sparekasse m.m. og landstingsmand fra 1907 og 1915–24 og 25–32. Hans interesse for lægmandsmøderne var også nok årsag til, at han blev elev på Hindholm Højskole og Lyngby Landboskole.

På hjemegnen havde Johan Nielsen også en modstander i ejeren af Rosagergård i Vejstrup sogn Kristen Hansen, som det dog siden lykkedes ham at vinde for sig, og her ligger nok spiren til, at bevægelsen mandede ud i grundtvigsk retning og blev til den kreds, der sluttede sig til valgmenigheden i Vejstrup. Men det vakte opsigt, at Kristen Hansen var gået over til forsamlingsfolkene, og det kom til et midlertidigt brud med hans familie, men det endte med fred og forsoning. Jeg har mødt to præster Hansen Rosager, som stammede fra Rosagergård, men som dog sluttede sig til Indre Mission.

Ingen steder kom det til at gå så hårdt til som på Langeland. Siden måtte Johan igen vandre i arrest for bøder, han ikke kunne betale. Han måtte sælge alt sit indbo for at skaffe penge, men venner kom og købte og lod ham beholde både møblerne og pengene, og det rørte Johan dybt.

Han mødte også forståelse hos sognepræsten i Skårup, professor Schurmann, som også var seminarieforstander. Han havde truffet Johan Nielsen hos provst Plesner i Humble og fået det bedste indtryk af ham, da han hørte ham tale, og der udviklede sig et varmt

venskab mellem de to så vidt forskellige mænd. Man har påstået, at Schurmann endogså søgte Johan Nielsen som sjælesørger under anfægtelser og prøvelser, som heller ikke han blev skånet for.

21. oktober 1865 var det Johan Nielsen og hustrus guldbryllupsdag, og de ønskede ingen stor fest, men sammen med nogle venner havde Schurmann forberedt en festdag for dem. Han inviterede dem til gudstjeneste i kirken, som var pyntet med lys og blomster, og der var en stor menighed forsamlet, som alle blev taget til alters. Endelig blev parret indbudt til fest i seminariets festsal, hvor der var dækket bord til 200 gæster. Den gamle Johan var dybt bevæget ved at høre præstens og andres tak. Han måtte tænke på den første tid og striden med amtsprovst Wedel og måtte så sige til sig selv: „Hvor Gud dog er god“.

5. dabr. 1867 døde han stille og fredfyldt og med en fast tro på Guds nåde.

Her kan endnu tilføjes, at Johan Nielsens søn Niels Johansen havde tjent hos P. Larsen Skræppenborg og også selv blev lægprædikant fra sin ungdom. 1839 blev han soldat i Helsingør og fandt en kreds af ligesindede i Ålsgårde ved Helsingør og var med i forsamlingerne der, og her kom han også i forbindelse med Jens Larsen, som blev vakt ved hans tale og siden selv virkede videre i samme spor. Loven om gudelige forsamlinger blev helt ophævet ved grundloven i 1849.

Kilder:

„Spillemanden fra Skaarupøre“ ved A.E.L.J. (d.v.s. Emil Larsen, årstal mangler). Rudkøbing Skomagerlav, lavsprotokol 1722–1845, Skårup fattigkommissions forhandlingsprotokoller 1803–67, Langelands herreders tingbøger 1681–1917, Politiprotokoller 1791–1852, Forhørsprotokoller 1830–1901, Dansk biografisk Leksikon, Kirkens Verden 1960 s. 280, Holger Begtrup: „Det danske folks Historie i det 19. Årh.“, 2. del, s. 269 ff. Kopibøger fra Vosnæsgårds Birk, nu i Landsarkivet for Nørrejylland i Viborg. Skårup Seminarium 1803–1903, do. 1803–1953. Under Svendborg byfoged: Tingbøger 1749–1919.